XCII MAJ–CZERWIEC 2012

JĘZYK POLSKI

ORGAN TOWARZYSTWA MIŁOŚNIKÓW JĘZYKA POLSKIEGO
WYDANIE PUBLIKACJI DOFINANSOWAŁO
MINISTERSTWO NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

Mirosława Mycawka
Kraków, Uniwersytet Jagielloński

Adaptacja zapożyczeń frazeologicznych w polszczyźnie na przykładzie zwrotu *zamiatać/zamieść coś pod dywan*

Słowa kluczowe: zapożyczenie, frazeologizm, innowacja frazeologiczna.

Środowiska, dla których język jest podstawowym narzędziem pracy, z dużą otwartością chłoną, a następnie upowszechniają wszelkie nowinki leksykalne. Dotyczy to m.in. dziennikarzy, polityków, twórców reklam, czyli takich grup zawodowych, które komunikując się ze społeczeństwem, duży nacisk kładą nie tylko na treść, ale i (a czasami przede wszystkim) na formę przekazu. Sposób mówienia staje się wizytówką nadawcy, jego znakiem rozpoznawczym, a także środkiem umożliwiającym bądź ułatwiającym kontakt z określoną grupą odbiorców. Słowo, zwłaszcza nowe lub nietypowo użyte, staje się atrakcyjnym opakowaniem, dzięki któremu łatwiej można «sprzedać produkt» w sensie dosłownym lub przenośnym, tj. zaszczepić jakąś ideę, dokonać skutecznej (czyli pozytywnie odebranej) autoprezentacji itp. Innowacje językowe mają także przyczynę natury psychologicznej, mianowicie tkwiącą w człowieku potrzebę kreatywności werbalnej, która skłania do oderwania się od schematu i zmusza do poszukiwania nowych środków wyrazu. Przejawem funkcjonowania wymienionych wyżej tendencji jest zapożyczanie i adaptowanie obcych słów i połączeń wyrazowych do języka polskiego. Za przykład może posłużyć adaptacja frazeologicznego anglicyzmu *zamiatać coś pod dywan* w znaczeniu ‘starać się coś ukryć, zataić przed kimś, zatuszować’. Jego krótki opis autorstwa Stanisława Bąby i Piotra Flicińskiego został opublikowany na łamach Języka Polskiego. Autorzy zauważają, że zwrot ten w polskich kontekstach staje się pierwowzorem innowacji *zamiatać śmieci pod szafę* i *sprzątnąć sprawę pod dywan*, co, ich zdaniem, jest dowodem zakorzeniania się omawianej kalki semantycznej z języka angielskiego we współczesnej polszczyźnie (Bąba, Fliciński 2004: 146).

Ta konkluzja jest dla mnie punktem wyjścia niniejszych rozważań. Od opublikowania cytowanego artykułu minęło już osiem lat. W tym czasie niemal każdy dzień przynosił nowe zaświadczenia użycia badanego frazeologizmu, toteż zgromadzony materiał jest ogromny i daje podstawy do analizy sposobów przyswajania tego związku wyrazowego w polszczyźnie z uwzględnieniem licznych innowacji w jego budowie, składzie leksykalnym, semantyce

i łączliwości oraz do sformułowania ogólniejszych wniosków na temat adaptacji zapożyczeń w języku polskim.

1. Innowacje regulujące

1.1. Pierwszym z problemów, którymi należy się zająć, jest ustalenie podstawowej postaci frazeologizmu. Otóż z analizy materiału wynika, że frekwencja czasownika dokonanego budującego ten zwrot frazeologiczny raczej nie ustępuje częstości występowania formy niedokonanej, co skłania do ustalenia następującej jego postaci: *zamiatać/zamieść coś pod dywan*, por.:

> Musiało dopiero dojść do skandalu, by problem korupcji przestano z a m i a t a ć p o d d y w a n (NP 2005, nr 48: 21).

> Tej sprawy nie uda się naszym niemieckim sojusznikom z NATO i Unii Europejskiej z a m i e ś ć p o d d y w a n (TS 2006, nr 19: 2).

Włączenie czasownika dokonanego do struktury frazeologizmu można uznać za rezultat działania innowacji regulującej, przy założeniu że związek ten po zapożyczeniu funkcjonował pierwotnie w polszczyźnie z czasownikiem o aspekcie niedokonanym.

1.2. Innym przykładem regulacji są formy z rzeczownikami odczasownikowymi *zamiatanie/zamiecenie*:

> Można by nawet powiedzieć, że przykładem z a m i a t a n i a deficytu rządowego p o d d y w a n są komercyjne pożyczki zaciągane przez administrujący FUS-em Zakład Ubezpieczeń Społecznych (DzP 2009, nr 160: D3).

> Ostatnim krokiem do z a m i e c e n i a lustracji p o d d y w a n miała być nominacja biskupa Wielgusa na urząd metropolity warszawskiego (Wp 2007, nr 2: 24).

1.3. Do innowacji regulujących można zaliczyć także zmianę słowotwórczą komponentu nominalnego w wyrażeniu przyimkowym, prowadzącą do powstania formy deminutywnej *dywanik*:

> Prośba do redakcji, aby przesunąć ten artykuł jako duży, po lewej stronie, a nie tak cichaczem z a m i a t a ć p o d d y w a n i k (www.ino-online.pl, 5 listopada 2010)[1]).

2. Innowacje wymieniające

2.1. Najczęstszym wypadkiem wymiany komponentu jest substytucja czasownika. Wówczas zamiast słów *zamiatać*, *zamieść* pojawiają się m.in. następujące:

> *wmieść*: Zarówno premier, jak i ministrowie usiłowali te niedostatki „w m i e ś ć p o d d y w a n" jako nieistotne szczegóły lub skutki nieporozumień (free.of.pl/a/ardeniinselii/goniec//archiwum).

> *wmiatać*: Unia Wolności kwestie związane z obyczajowością w m i a t a ł a p o d d y w a n (www.innastrona.pl/news).

> *pozamiatać*: Na pewno wczorajsza decyzja daje pole do łatwych komentarzy, że Kościół chce p o z a m i a t a ć bolesne sprawy p o d d y w a n, że chce ukryć to (www.rmf.fm/fakty).

> *chować*: Kwaśniewski pozostaje dziś uosobieniem lat 90.: epoki, w której konflikty c h o w a n o p o d d y w a n w imię „dobra transformacji" (Dz 2007, nr 252: 1).

[1]) W cytatach pochodzących z Internetu zachowano oryginalną pisownię i interpunkcję.

schować: [...] Kamiński miał prawo wierzyć, że śledztwo usiłuje się schować pod dywan (Rz 2009, nr 236: A2).

spychać: Ważne, acz niewygodne dla tzw. czynników wpływu sprawy spycha się pod dywan, nie ujawnia społeczeństwu (DzP 2005, nr 64: 18).

upychać: Moim zdaniem Kościół w Polsce będzie swoje brudy upychać pod ten dywan (www.ateista.pl/forum).

ukryć: Cóż, najlepiej ukryć sprawę pod dywan i niech dalej nic nie będzie wiadomo (www.kurierlubelski.pl).

ukrywać: Ludzie nie tolerują zła, choć jednocześnie lubią je ukrywać [...]. Tylko ukrywano je pod dywanem (serwisy.gazeta.pl/wyborcza).

wrzucić: Zostaliśmy potraktowani jak śmieci, pod dywan wrzuceni (TVN24, 3 marca 2008).

trafić: Tomasz Tomczykiewicz: Na pewno po wczorajszych spotkaniach sprawa trafi pod dywan (www.rmf24.pl/.../news, 10 września 2010).

przesunąć: Formalnie ta pozycja została wyjęta z deficytu państwa. Prawda jak to łatwo na papierze przesunąć 15,5 miliarda pod dywan (NCz 2010, nr 43: 9).

zawinąć: Gaweł chciał zawinąć tę sprawę pod dywan (wirtualne media.pl/document).

2.2. Modyfikacji ulega też czasem grupa przyimkowa, w której zamiast rzeczownika *dywan* pojawiają się inne wyrazy, np.:

szafa: (zob. Bąba, Fliciński 2004: 146): Uczyliśmy się siebie nawzajem szlifując charaktery, ścierając przyzwyczajenia, zamiatając gdzieś pod szafę te najbardziej egoistyczne cechy naszych osobowości (www.misja.info/kronika_jerozolima-2010).

wycieraczka: Czy nie było alokacji na barbarzyńskich warunkach? czy ktokolwiek się tymi ludźmi interesował? to tylko wierzchołek góry lodowej i nie uważam, żeby należało to zamiatać pod wycieraczkę (daff, www.celnicy.pl, 18 marca 2010).

stół: Można to jakiś czas zamiatać pod stół (na którym notable PO-wscy urządzają sobie własną wyżerkę), ale koniec końców nie da się tego zapewne ukryć, bo i pod stołem miejsce ograniczone (www.forum.polityka.NRohirrim88.org.pl, 19 września 2010).

ołtarz: Przed polskim Kościołem wielkie wyzwanie: może pomóc w dokonaniu oczyszczenia we własnych szeregach albo zamieść śmiecie głęboko pod ołtarz (NP 2005, nr 8: 76).

2.3. Wymianie mogą ulec jednocześnie oba wskazane wyżej komponenty:

A sukcesy chować pod stół, fałszywie udając cechy przez Pana/Panią pożądane (www.bolec.info, 13 kwietnia 2006).

3. Innowacje rozwijające

3.1. Jednym ze sposobów rozwijania struktury frazeologizmu jest wprowadzanie modyfikatorów w skład grupy nominalnej. Są nimi najczęściej:

a) premodyfikatory wyrażone przymiotnikami modyfikujące grupę przyimkową do postaci *pod jakiś* (np. *propagandowy*, *psychiczny*, *własny*) *dywan*, np.:

A z obrazów cierpienia wyziera druga twarz sukcesu Chin, w których jednostka wciąż jest okruchem zamiatanym pod propagandowy dywan (Dz, dod. Nowa Kultura, 2008, nr 11: 8).

U kobiety, która popełniła aborcję, cierpienie duchowe, nawet wyparte, z a m i e c i o n e p o d p s y c h i c z n y d y w a n, będzie się odzywać zawsze (GP 2009, nr 14: 29).

Patrz dla przykładu kordon sanitarny wokół flamandzkich prawicowców, którzy nazywają pewne rzeczy po imieniu zamiast je z a m i a t a ć p o d w ł a s n y d y w a n (www.krytykapolityczna.pl, bokanon, 22 sierpnia 2006).

Wśród premodyfikatorów zdarzają się też operatory metajęzykowe zwane operatorami testymonialności (Lewicki 1974: 151) lub metafrazemami (Chlebda 1991: 154):

Jeśli ktoś sądzi, że można coś dziś w Polsce schować przed opinią publiczną, przed dziennikarzami, z a m i e ś ć p o d p r z y s ł o w i o w y d y w a n kompromitujące sprawy... (www.radiozet.pl/n_rozmowy).

Pewnie za mało stołków proponowano i nie te gdzie można z a m i a t a ć p o d t z w. d y w a n (www. pb.pl).

b) postmodyfikatory w postaci dopełniaczowej grupy nominalnej współtworzące schemat *pod dywan czegoś*:

Piotr R. i Lech Poznań to marki zbyt znaczące, by sprawę można było z a m i e ś ć p o d d y w a n l u d z k i e j n i e p a m i ę c i (PS 2009, nr 28: 3).

Czego wójtowi Maciejowic nie udało się zamieść p o d d y w a n U r z ę d u G m i n y (www.dyminski.pl).

3.2. O innowacji rozwijającej można mówić również wtedy, gdy do struktury frazeologizmu włączane są inne metaoperatory, poza wymienionymi wyżej, a także określenia adwerbalne:

a) operatory metajęzykowe:

[...] j a k t o s i ę m ó w i d o s ł o w n i e p o a n g i e l s k u — nie zamiatać śmieci pod dywan (www.gazeta.chojna.com.pl).

W ł a ś c i w i e t o s i ę u n a s m ó w i „zamiatać pod dywan”, to znaczy u d a w a ć, ż e s p r a w y n i e m a (polskarosja.blox.pl/2005/12).

b) grupy adwerbalne:

Ekipa poprzedniego sekretarza generalnego p r a c o w i c i e zamiatała pod dywan gigantyczną aferę (DzP 2010, nr 18: C2).

[...] że wszystkie brudy zostaną zamiecone [sic!] g ł ę b o k o, n a p r a w d ę g ł ę b o k o pod dywan (tomaszlis.wp.pl/forum).

4. Innowacje skracające

Redukcja komponentów omawianego frazeologizmu odbywa się zwykle kosztem dopełnienia, por.:

[...] pozwoliło na przyklejenie nam etykietki partii nie dość, że dotkniętej aferami, ale jeszcze chcącej zamiatać tu i ówdzie pod dywan (www.sld.org.pl).

Czasem bywa elidowany czasownik, np.:

Emerytalne problemy pod dywan (tytuł artykułu — Rz 2011, nr 16: E15).

5. Innowacje kontaminujące

5.1. Wspólny element semantyczny (tj. ‘to, że coś jest ukryte’) przy różnych znaczeniach całości można odnaleźć w związkach: *zamiatać coś pod dywan* ‘starać się coś ukryć’ (tu w wersji zmodyfikowanej: *wmieść coś pod dywan*) i *diabeł ogonem coś nakrył* ‘czegoś nie można znaleźć, choć nie powinno zginąć’, dlatego doszło prawdopodobnie do ich kontaminacji:

> Ale może być tak, że ogonem chcą wmieść pod dywan kontrowersyjne „emerytury górnicze” (prawica.net, BTadeusz, 16 listopada 2005).

5.2. Nie zawsze jednak występuje taka motywacja kontaminowania stałych związków wyrazowych. Zdarzają się bardziej skomplikowane przekształcenia frazeologizmów (Bąba 1989: 59). Nierzadko węzłem spajającym dwa frazeologizmy jest element leksykalny obecny w jednym z nich, a pozostający w relacji szeroko pojętej synonimii z odpowiadającym mu wyrazem w drugim związku. Z taką sytuacją mamy do czynienia (o ile jest to przykład kontaminacji, co oczywiście można tu założyć) w wypadku poniższego frazeologizmu:

> Burmistrz po prostu zamiata pod siebie (forum.gk24.pl; Bywalec, 10 listopada 2010).

Wydaje się, że doszło tu do skrzyżowania zwrotów *zamiatać coś pod dywan* i *grabić*, *garnąć pod siebie* ze względu na podobieństwo znaczeniowe czasowników *grabić*, *garnąć* i *zamiatać*.

Natomiast zupełnie brak tego typu motywacji w przykładzie, w którym zostały skontaminowane frazeologizmy *zamiatać coś pod dywan* i *wgniatać/wbijać w fotel*, co daje nonsensowną hybrydę:

> Siódemka [tytuł filmiku reklamowego z Lordem Vaderem] zamiata pod fotel (www.widelec.pl, dagster, 19 listopada 2010).

5.3. Specjalnym rodzajem kontaminacji jest włączenie jednego frazeologizmu w strukturę drugiego ze względu na tożsamość leksykalną jednego z komponentów. Taką inkluzję ilustruje następujący przykład:

> Nowa miotła zawsze lepiej zamiata, oby nie pod dywan (miedziowe.pl, Sprite, 6 grudnia 2010).

Operatorem włączenia, czyli swoistym węzłem frazeologicznym, jest w przytoczonym cytacie czasownik *zamiatać* wspólny frazeologizmom *zamiatać coś pod dywan* i *nowa miotła dobrze/lepiej zamiata*.

6. Innowacje rozszerzające

6.1. Ustalenie się związku wyrazowego obejmuje także jego łączliwość leksykalną. W odniesieniu do omawianego frazeologizmu wypełnieniem leksykalnym dopełnienia są

> [...] nazwy realiów ocenianych negatywnie z moralnego punktu widzenia, np. *brudy*, *masakra*, *skandale*, *śmieci*, ale oprócz nich również — nazwy realiów, które dopiero w intencji ukrywającego coś przed kimś nabierają wartości negatywnej, np. *informacja*, *ostrzeżenie*, *problem*, *sprawa* (Bąba, Fliciński 2004: 145).

Uogólniając, można przyjąć, że ukryciu, zatajeniu, czyli zamieceniu pod dywan, podlega to, co jest dla kogoś niewygodne, kompromitujące. Lista wykładników leksykalnych tak

zdefiniowanego obiektu czynności jest otwarta. W zgromadzonym materiale można wyodrębnić grupy określeń ze względu na obecność negatywnego pierwiastka ocennego w semantyce danego wyrażenia bądź jego brak, na co zwrócili też uwagę cytowani wyżej badacze. Pierwszy zbiór aktualizuje się m.in. w postaci takich grup nominalnych, jak: *brudy*, *śmieci*, *bałagan*, *brudziki*, *patologie*, *afery*, *kompleksy*, *błędy*, *kompromitacje*, *skandale*, *awantury*, *porażki*, *przestępstwa*, *wojny*, *konflikty*, *spory*, np.:

> Dobrze, że sprawa została ujawniona, bo nie ma co zamiatać b r u d ó w pod dywan (Dz 2007, nr 6: 3).
>
> Rząd nie będzie zamiatać ś m i e c i pod dywan — zapewnia da Silva (Ozon 2005, nr 15: 32).
>
> [...] obawiają się, że s k a n d a l przycichnie i zostanie zamieciony pod dywan (Wp 2010, nr 10: 75).
>
> Jako nauczyciel akademicki czuję się fatalnie, że na UJ promuje się takie postawy i stara się zamieść tę a f e r ę pod dywan (DzP 2008, nr 62: 7).

Druga grupa obejmuje wyrażenia niezawierające, co prawda, negatywnej oceny, ale też będące nazwami rzeczy niewygodnych dla wykonawcy czynności nazywanej przez frazeologizm, co wynika z szerszego kontekstu bądź ze znajomości realiów, z których dana wypowiedź zdaje sprawę. Tę listę otwierają wyrazy *sprawa*, *problem*, *temat*, *rzecz*, *kwestia*, gdy pozbawione są bezpośredniego modyfikatora lub gdy jest on neutralny, a w każdym razie nienegatywny, np.: *różne sprawy z przeszłości*, *ich sprawy*, *ta sprawa*, *ten temat*, *takie tematy*, *żaden temat*, *swoje problemy*, *problemy społeczne*, *kwestie związane z obyczajowością*, *różne rzeczy*. Ponadto włączyć można do tej grupy pojawiające się mniej lub bardziej okazjonalnie inne określenia, np.:

> Dlatego została podjęta najtrudniejsza reforma — służby zdrowia. Wszystkie inne rządy zamiatały s p r a w ę pod dywan (Rz 2008, nr 138: A14).
>
> [...] trzeba o tym mówić, a nie zamiatać t e m a t pod dywan (forum.hotnews.pl).
>
> Przez 15 lat udawało się różnymi sztuczkami p r a w d ę zamiatać pod dywan (www.pulstv.pl).
>
> Ani jedni ani drudzy nie myślą zupełnie o tym, że są przedstawicielami narodu, którzy mają mu służyć — a własne e m o c j e i a m b i c j e powinni zamieść pod dywan (neurotomania.blog.pl/archiwum; 2005).
>
> Nie znaczy to, że chciałem zamieść h i s t o r i ę pod dywan (www.ukraine-poland.com).

6.2. Warto przyjrzeć się bliżej przykładom, w których leksykalnym wykładnikiem członu konotowanego przez omawiany frazeologizm są wyrazy *brudy* i *śmieci*, por.:

> Dobrze, że sprawa została ujawniona, bo nie ma co zamiatać b r u d ó w pod dywan (Dz 2007, nr 6: 3).
>
> Chyba lepiej jest otwarcie rozmawiać o nieprawidłowościach, niż wstydliwie zamiatać ś m i e c i pod dywan (www.goldenlife.pl, Janusz K, 25 sierpnia 2007).

Ich status w strukturze związku jest wyjątkowy ze względu na przenośne znaczenie i dużą frekwencję w materiale. Zwracają na to uwagę S. Bąba i P. Fliciński (2004: 146), odnosząc tego rodzaju użycia do języka źródłowego zapożyczenia. Zauważają, że w języku angielskim rzeczownik *śmieci* zaburzyłby nieregularność semantyczną zwrotu *sweep something*

under the carpet, natomiast w polskim odpowiedniku idiomu słowo *śmieci* ze względu na swoje znaczenie przenośne nie prowadzi do udosłownienia związku.

Można uznać, że mamy tu do czynienia z powstałym na gruncie polskim wariantem omawianego frazeologizmu: *zamiatać/zamieść brudy/śmieci pod dywan*. Wówczas poniższe cytaty będą przykładami innowacji takiej postaci frazeologizmu:

> A potem się skończy zamiatanie katolickich śmieci pod dywan hipokryzji (forum.gejowo.pl).

> Nie da się wmieść warsztatowych śmieci pod dywan wciągającej czytelnika akcji (www.proza.osowa.com).

> Belgowie protestują przeciw — jak to ujął burmistrz leżącego niedaleko Tongeren — „zamiataniu holenderskich brudów pod belgijski dywan" (GW, 14–15 czerwca 2006: 12).

> Kościół sobie kryje i stara się zamiatać pod dywan brudziki (forum.ewangelizacja.sulechow.net).

6.3. Innowacje w kierunku abstrakt → konkret

Obiekt czynności nazywanej przez omawiany frazeologizm powinien być wyrażony rzeczownikiem abstrakcyjnym stanowiącym centrum grupy nominalnej. Warunek ten spełniają wymienione wyżej wyrazy: *problem*, *sprawa*, *temat*, *afery*, *kompleksy*, *patologie*, *skandale* i wiele innych. Im bardziej konkretnego znaczenia nabiera rzeczownik, tym większe jest ryzyko udosłownienia związku i powstania błędu frazeologicznego, np.:

> Ziobro był jedną z osób w komisji, która nie pozwoliła komuchom zamieść twardego dysku pod dywan, chociaż bardzo się starali (www.raportnowaka.pl).

> Warszawa miała odwrócić kartę polityczną, bo Warszawy pod dywan miało nie dać się zamieść (www.laoche.art.pl/forum).

> Rząd chce wmieść NATO pod unijny dywan — uważa prof. Mocznik (info.wiadomości.gazeta.pl).

Trzeba jednak podkreślić, że przynajmniej niektóre z tych użyć to rezultat ściągnięcia formuły *zamiatać/zamieść pod dywan problem* (*czegoś*, *jakiś*), np. *problem Warszawy*, *problem NATO*. Uwzględnienie takiej formuły przywraca frazeologizmowi jego nieregularność semantyczną.

6.4. Innowacje w kierunku abstrakt → osoba

Skoro leksykalnymi wykładnikami dopełnienia powinny być abstracta, to nie tylko nie powinny w tej roli występować rzeczowniki konkretne, ale tym bardziej rzeczowniki osobowe bądź nazywające jakieś grupy społeczne. A jednak tego rodzaju użycia zdarzają się wcale nierzadko, por.:

> Nie możesz mnie zmieść pod dywan. Nie możesz mnie ukryć pod schodami. Kustosza Twych osobistych lęków. Twojego głównego aktora ostatnich lat (www.jester.interq.pl).

> Kowal zamieciony pod dywan (tytuł — Dz 2008, nr 9: 2).

> [...] w dzisiejszym świecie kolorowej pop kultury liczy się tylko młodość i uroda, wszystkich „starych i pomarszczonych" najlepiej byłoby zamieść pod dywan (drei.blog.pl/archiwum/2005).

> Dla jeszcze innych skandalem jest niejednoznaczna postawa dziennika — ani go nie wyrzucił, ani go nie wsparł. Po prostu schował Maleszkę pod dywan (Dz 2007, nr 187: 15).

Poszerzenie łączliwości o wyrazy odnoszące się do osób sprawia, że frazeologizm nabiera nowych odcieni znaczeniowych. Staje się wówczas synonimem określeń: *ukryć*, *pozbyć się*, *lekceważyć kogoś*, *udawać, że ktoś nie istnieje*, *przestać się kimś interesować, zajmować*. Niektóre użycia można również potraktować jako struktury ściągnięte, dające się wyprowadzić z wyrażenia *sprawa czyjaś*, np. *sprawa Maleszki*.

7. Innowacje mieszane

7.1. Zdarzają się przykłady współwystępowania modyfikacji różnego typu, np. jednoczesna zmiana schematu syntaktycznego lub słowotwórczej postaci komponentu i wymiana składu leksykalnego (tzw. innowacje regulująco-wymieniające):

> Chcąc uniknąć lustracyjnych kompromitacji wpływowych postaci Kościoła, katoliccy hierarchowie wybrali z a m i e c e n i e b r u d ó w p o d p u r p u r o w e k o b i e r c e i zastraszanie ciężko doświadczonego przez los księdza Isakowicza-Zaleskiego (Dz 2006, nr 155: 2).

> Z a m i a t a n i e p o d s t ó ł czy lekceważenie sprawy jest znamienne dla szkół i policji (forum prawne.org; artisan3D, 13 lipca 2010).

> [...] jeżeli takie zdarzenie występuje, t o n i e c h o w a s i ę t e g o p o d d y w a n i k (TVP1, 25 października 2007).

7.2. Modyfikacja fleksyjna, słowotwórcza bądź syntaktyczna związku czasem idzie w parze z rozbudowaniem jego schematu lub rozwinięciem grupy będącej jego komponentem (innowacje regulująco-rozwijające):

> W aktach lubelskiego IPN znajdują się przykłady współpracy z SB wielu szanowanych dziś ludzi, których autorytety mogą okazać się mitem. Na razie wygrała opcja z a m i e c e n i a t y c h s p r a w p o d d y w a n abp. J ó z e f a Ż y c i ń s k i e g o (NCz 2006, nr 51–52: 12).

> [...] tego, co złe nie powinno się z a m i a t a ć p o d d y w a n i k p o l i t y c z n e j p o p r a w n o ś c i (www.granice.pl).

Elipsa dopełnienia w zmodyfikowanych w ten sposób strukturach daje rezultat w postaci innowacji regulująco-rozwijająco-skracających, np.:

> Czy jednak umiejętność z g r a b n e g o z a m i a t a n i a p o d d y w a n jest głównym wyznacznikiem kultury (www.latkowski.com/blog/komentarze).

7.3. Wymianie komponentu frazeologizmu towarzyszy czasem rozwinięcie jego struktury (innowacje wymieniająco-rozwijające):

> [...] tradycję, logikę w m i e ś ć j a k n a j g ł ę b i e j p o d d y w a n (galeriabrowarna.blogspot.com/2009_12_01).

> Środowisko porażone paranoją swoich przedstawicieli, którzy próbują u k r y w a ć t e p r z y p a d k i p o d d y w a n e m p r a w n i c z y c h s a l o n ó w (sers.nethit.pl/forum/read/tata).

> Ale wyjść z depresji to jedno, a Ty ją w tej chwili raczej próbujesz zagłuszyć, w m i e ś ć p o d d y w a n n a d m i e r n e g o w y s i ł k u, s z a l e ń c z e g o r z u c a n i a s i ę w p r a c ę (psychotekst.com/pyt).

7.4. Możliwa jest również substytucja członu fundującego związek z jednoczesnym pominięciem składnika konotowanego (innowacje wymieniająco-skracające):

Däniken nie przedstawia dowodów, stosuje zaś na potęgę metodę wmiatania pod dywan (www.fantastyka.pl/forum).

7.5. Czasami skrócenie, np. pominięcie członu konotowanego w funkcji dopełnienia, dokonuje się jednocześnie z rozwinięciem grupy będącej komponentem frazeologizmu (innowacje rozwijająco-skracające):

Samorządy zamiatają pod dywan spółek! (www.zpgo.pl, 20 października 2010).

Jest to tytuł notatki odsyłającej do artykułu z Dziennika. Gazety Prawnej zatytułowanego Samorządy ukrywają swoje zadłużenie w spółkach (biznes.gazetaprawna.pl, 19 października 2010) i do jego streszczenia w przeglądzie prasy PAP opatrzonego tytułem Długi zamiatane do spółek (onet.pl, finanse.wp.pl.; 19 października 2010). Oba tytuły stanowią motywację omawianej innowacji frazeologicznej. Następuje tu kondensacja potencjalnej szerszej wypowiedzi, wykraczającej poza schemat frazeologizmu, co sprawia, że staje się on niezrozumiały bez dodatkowego komentarza. Można założyć, że wypowiedź nieściągnięta ma postać: *Samorządy zamiatają pod dywan swoje zadłużenie w spółkach*.

Wyrażenie *Długi zamiatane do spółek* jest dowodem neosemantyzacji czasownika *zamiatać* kumulującego w sobie znaczenie całego frazeologizmu (*zamiatać* = ukrywać coś niewygodnego, kompromitującego).

7.6. Substantywizacja czasownika nierzadko wiąże się z porzuceniem dopełnienia (innowacje regulująco-skracające):

Do niedawna mogła korzystać z klasycznej i sprawdzonej metody zamiatania pod dywan polegającej na przekładaniu wydatków w czasie (Wp 2009, nr 26: 9).

Gdy ucięcie obejmuje także wyrażenie przyimkowe, wówczas tylko rzeczownik odczasownikowy reprezentuje cały związek, co — podobnie jak w wypadku omówionego wyżej czasownika *zamiatać* — daje szansę rzeczownikowi, aby stał się przedmiotem derywacji semantycznej.

Tu nie ma wielu prób zamiatania (RMF, 8 stycznia 2007).

7.7. Jeszcze innym rodzajem innowacji, zbliżonym do modyfikacji regulujących, ale, jak sądzę, wykraczającym poza ich istotę, jest przekształcanie frazeologizmu w strukturę porównawczą lub umieszczanie go w takiej strukturze. Niektóre z takich użyć stanowią ogniwo pośrednie pomiędzy wypowiedzeniem dosłownym a zmetaforyzowanym, jeśli weźmie się pod uwagę, że u podstaw każdej metafory leży porównanie, por.:

Żeby wiedzy o błędach nie zamiatać jak śmieci pod dywan — mówił Jerzy Hennig, dyrektor Centrum Monitorowania Jakości w Ochronie Zdrowia (ctnews.monar.krakow.pl).

Z kolei włączenie frazeologizmu w strukturę porównawczą pozwala m.in. wyłonić inne jednostki leksykalne aktualizujące tę samą domenę źródłową, jak w poniższym przykładzie, gdzie *posprzątać* oznacza ‘rozwiązać problem’ i pozostaje w związku semantycznym z *zamieść śmieci pod dywan*, czyli ‘ukryć problem’:

Dla aparatu sprawiedliwości lepiej zamieść śmieci pod dywan niż posprzątać (www.halat.pl).

8. Synonimy

8.1. W języku polskim jest wiele określeń synonimicznych względem omawianej pożyczki frazeologicznej, np.:

> [...] reakcja przełożonych księdza Isakowicza-Zaleskiego była „z a t a i ć", zamieść pod dywan (prawica.net).

> P r z y s y p a ć, p r z y k l e p a ć, zamieść pod dywan (www.e-polityka.pl/2005).

> Zanim okręt pójdzie na dno, uda się jeszcze to i owo s c h o w a ć p o d s u k n o i zamieść pod dywan, z a t r z e ć ś l a d y i z n i s z c z y ć d o w o d y (free.art.pl; www.abcnet.com.pl).

Wśród określeń bliskoznacznych omawianego frazeologizmu znajdują się inne związki frazeologiczne, np. *chować/schować coś pod sukno*, *trzymać/chować/kryć itp. coś pod korcem* (zob. też Bąba, Fliciński 2004: 145–146), *spuścić zasłonę milczenia*, *ukręcić łeb sprawie*, a także wyrazy czy połączenia wyrazowe niesfrazeologizowane, np. *zataić*, *ukryć*, *zatuszować*, *wyciszyć*, *udawać, że czegoś nie ma, że nic się nie stało*, *przemilczać*, oraz różne okazjonalne synonimy, np. *przysypać*, *przyklepać*, *zapudrować*, *rozwadniać*.

8.2. Można się zastanawiać, dlaczego omawiany frazeologizm jest tak popularny i dlaczego w ogóle został zapożyczony, skoro jest tyle polskich określeń o tym samym lub zbliżonym znaczeniu. Autorzy przywoływanego tu już artykułu słusznie zauważają, że zwroty z *korcem* i *suknem* są przestarzałe (Bąba, Fliciński 2004: 145–146), a do tego, jak sądzę, dla wielu współczesnych użytkowników polszczyzny niejasne znaczeniowo. Ponadto nie zawierają w sobie pierwiastka negatywnej oceny, którego obecność w semantyce omawianego frazeologizmu zdradzają konteksty jego użycia. Można to ująć w formie parafrazy: *ktoś zamiata coś pod dywan*, czyli 'ukrywa coś niewygodnego dla siebie, kompromitującego' ← oceniam, że to jest złe.

Sugerowany wyżej status aksjologiczny frazeologizmu potwierdza także jego nader wysoka frekwencja w zdaniach o modalności deontycznej, tj. «wyrażającej sąd oceniający stan rzeczy, o którym się mówi, jako pożądany, konieczny, dozwolony, zakazany», czyli wyrażającej «postawę aksjologiczną mówiącego (uważam, że p jest dobre//złe)» (Skarżyński 2000: 114–115). Oto niektóre przykłady:

> Grzechu nie wolno zamiatać pod dywan — mówi zakonnik irlandzki (serwisy.gazeta.pl/wyborcza/2004-12-11).

> [...] sądzimy, że tych kwestii, które dzielą chrześcijan nie można i nie należy zamiatać pod dywan, udawać, że ich nie ma (www.ekumenizm.pl).

8.3. Ze względu na nacechowanie aksjologiczne zwrotu *zamiatać/zamieść coś pod dywan* bliższe są mu znaczeniowo nie frazeologizmy z *suknem* i *korcem*, ale czasowniki *wyciszyć*, *zatuszować*. Brak im jednak świeżości neologizmu i potencjału obrazowego przedstawienia sytuacji, jaki zawiera się w przestrzeni pomiędzy metaforycznym a dosłownym znaczeniem związku wyrazowego. Ów potencjał bywa wykorzystywany do różnego rodzaju żartów i gier językowych, polegających m.in. na rozwijaniu metafory i modyfikowaniu «scenografii» zbudowanej przez dosłowny sens kolokacji, por.:

Zaledwie wierzchołek góry lodowej, którego nie wolno nam zamieść pod dywan, bo pod nim właśnie jest pies pogrzebany (www.rzeczpospolita.pl/dodatki/plus_minus).

Problemów nie da się zamieść pod dywan, by potem wygładzić jego nierówność nogą (mainard.blog.pl/archiwum; 2003).

Kto wmiata wszystko pod dywan, któregoś dnia nie będzie mógł już otworzyć drzwi (www.lutownica.dominikanie.pl).

9. Nadużycia semantyczne

Skutkiem ubocznym ekspansji modnego słowa czy związku wyrazowego jest językowe natręctwo, przejawiające się w wypieraniu jednostek synonimicznych i powstawaniu błędów semantycznych (por. Kurzowa 1978). Tak się dzieje m.in. w wypadku omawianego frazeologizmu, który bezzasadnie pojawia się w poniższych przykładach zamiast określeń:

oszukać: Rozbieżność powyżej 10–15% znaczy, że producent próbuje zamieść śmieci pod dywan zmniejszając pojemność baterii (www.spinacz.pl).

być lepszym od innych, *być najlepszym*, *bić na głowę*: Avira antivirus premium sait zamiata pod dywan całą konkurencję (www.exsite.pl, STORM123, 14 września 2010).

wywoływać silny efekt, *powalać*: Habanero natomiast swoją ostrością zamiatało pod dywan. I nadal zamiata pod postacią sosu i suszu (www.habanero.pl, sp1der, 12 kwietnia 2010).

zapomnieć: Uświadomiłem sobie też, że nie da się zamknąć dwudziestu lat życia w szufladce, wmieść je pod dywan i udawać, że się nie wydarzyły (forum.akcjasos.pl).

10. Derywacja frazeologiczna

Częste używanie frazeologizmu może powodować leksykalizację i usamodzielnienie się jednego z jego komponentów. W ten sposób ze struktury frazeologizmu wyodrębnia się derywat o znaczeniu fundowanym przez ten związek frazeologiczny (por. Lewicki 1976). Tak się stało ze słowem *półka*, którego znaczenie ‘poziom’ (np. *zawodnicy z tej samej półki*) zostało wyderywowane ze struktur typu *coś* (np. *produkty*) *z górnej półki* za pośrednictwem wyrażeń *górna półka czegoś* (np. *produktów*) (Mycawka 2009a). Podobne zjawisko, choć nie w takiej skali, można zaobserwować na przykładzie omawianego zwrotu. Mianowicie sporadycznie *dywan* funkcjonuje jako ‘coś, co służy do ukrycia czegoś; kamuflaż niewygodnych dla kogoś spraw’, a wyrażenie *pod dywanem* oznacza ‘w ukryciu’ (może być ono jednak wyderywowane z innego frazeologizmu, mianowicie *walka buldogów pod dywanem*, któremu poświęcone zostanie osobne opracowanie), por.:

Jakimi słowami można oddać to dziwaczne pomieszanie klimatów: religijnego poruszenia i zakłopotania brudnymi tajemnicami s p o d d y w a n u (NP 2006, nr 22: 16).

Podstawowe sprawy są załatwiane tajnie — w nieformalnych gronach, pokątnych salkach lub zgoła „p o d d y w a n e m”. Fasada (GP 2009, nr 29: 31).

Słowniki języka polskiego nie odnotowują takiego znaczenia. Jest w nich, co prawda, mowa o tym, że *dywan* to tkanina «służąca do nakrycia podłogi, czasem mebli» (SJPDor II: 532), ale jest to drugorzędny element znaczenia, istotniejsza wydaje się bowiem funkcja

dekoracyjna niż maskująca, por. np.: «Nogi jego tonęły tak głęboko w puszystym dywanie, że kroków wcale nie było słychać»; «Przedostał się do szerokiego, niby kawał łąki, trawnika, który zielonym, miękkim dywanem rozłożył się u stóp poczerniałych zwalisk». W cytowanych przykładach na plan pierwszy wysuwają się dwa inne aspekty znaczenia: ‘jest to tkanina, powierzchnia a) puszysta, miękka, b) ozdobna, barwna’. Natomiast funkcjonowanie słowa *dywan* w znaczeniu ‘to, co służy do zakrycia, ukrycia czegoś’ jest niewątpliwie innowacją semantyczną będącą wynikiem zapożyczenia omawianych frazeologizmów.

Natomiast swoistą, żartobliwą trawestacją związku *zamiatać/zamieść coś pod dywan* jest wyrażenie *miotełkowanie poddywanowe*, którego autorem jest Waldemar Łysiak:

> Wśród plusów dominuje fakt, że kilkunastoletnia gra episkopatu w okłamywanie, grekowanie (udawanie Greka), amnezjowanie, cenzurowanie, kneblowanie i miotełkowanie poddywanowe — zakończyła się katastrofą (GP 2007, nr 4: 28).

Wnioski

Zapożyczenia frazeologiczne są zazwyczaj atrakcyjne dla użytkowników języka. Pozwalają nieraz dostrzec pewne, dotąd nienazwane aspekty rzeczywistości (por. np. frazeologizm *kierować z tylnego siedzenia* – Mycawka 2009b), pobudzają kreatywność językową, gdyż świeżość metafory fundującej frazeologizm i odniesienie do potocznego doświadczenia tkwiącego w znaczeniu dosłownym powodują inspirujące spięcia. Stąd tak wiele modyfikacji frazeologizmu i swoboda ich stosowania. Nie są też takie związki opięte ciasnym gorsetem normy, gdyż jako neologizmy nie mają przez pewien czas sankcji kodyfikacyjnej w języku docelowym. Natomiast ich natręctwo w różnego typu tekstach jest zjawiskiem przejściowym.

Źródła cytatów

Dz — Dziennik; DzP — Dziennik Polski; GP — Gazeta Polska; GW — Gazeta Wyborcza; NCz — Najwyższy Czas!; NP — Newsweek Polska; Ozon; PS — Przegląd Sportowy; RMF; Rz — Rzeczpospolita; TS — Tygodnik Solidarność; TVN24; TVP — Telewizja Polska; Wp — Wprost.

Bibliografia

Bąba S. 1989: Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.

Bąba S., Fliciński P. 2004: *Zamiatać coś pod dywan*, Język Polski LXXXIV, s. 144–146.

Chlebda W. 1991: Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy, Oficyna Wydawnicza Leksem, Opole.

Kurzowa Z. 1978: Wyrazy natrętne. Moda i bezmyślność, Język Polski LVIII, s. 165–182.

Lewicki A.M. 1974: Aparat pojęciowy frazeologii, [w:] Z badań nad literaturą i językiem, red. L. Ludorowski, W. Magnuszewski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa–Poznań, s. 131–151.

Lewicki A.M. 1976: Derywacja zwrotów frazeologicznych, [w:] Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria zwrotu frazeologicznego, Uniwersytet Śląski, Katowice, s. 55–70.

Mycawka M. 2009a: Nowe frazeologizmy — struktury z wyrazem „półka”, [w:] Język żyje. Rzecz o współczesnej polszczyźnie, red. K. Ożóg, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 49–66.

Mycawka M. 2009b: Nowe frazeologizmy w polszczyźnie: *kierować z tylnego siedzenia*, {*ktoś* (*coś*)} *z tylnego siedzenia*, [w:] W kręgu języka, red. M. Skarżyński, M. Szpiczakowska, Księgarnia Akademicka, Kraków, s. 435–446.

SJPDor: Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958–1967.
Skarżyński M. 2000: Słownik przypomnień gramatycznych, Księgarnia Akademicka, Kraków.

Summary

Adaptation of phraseological borrowing in Polish on example of the phrase *zamiatać/zamieść coś pod dywan*

Keywords: borrowing, idiom, phraseological innovation.

Among many lexical borrowings from English to Polish there have been some phraseological calques. The phrase *zamiatać/zamieść coś pod dywan* is one of them. In the article I investigate the way this phrase was incorporated into the Polish language and examine numerous variations in its construction, lexical components, semantics and collocability. Also, some more general conclusions on the adaptation of foreign phrases into Polish are formulated.